

RIZNEROV ODKAZ PRE SÚČASNÚ BIBLIOGRAFIU

(PREDNÁŠKA)

Eva Augustínová

K riznerovskej téme sa už od 40. rokov 20. storočia komplexne vyjadrovalo niekoľko významných literárnych vedcov, historikov, knihovedcov, ktorí z viacerých pohľadov zhodnotili jeho význam pre Slovensko a Slovákov. I parciálne témy ako napríklad bibliografická činnosť bola prezentovaná viackrát na stránkach odborných, vedeckých i populárno-náučných periodík. Oprávnené si môžeme položiť otázku, prečo sa opäť vyjadrujeme k tejto téme. Naša odpoveď je, lebo si vysoko vážime prácu našich predkoch a predchodcov v práci, lebo sú ľudia, ktorí aj po rokoch ovplyvňujú naše bytie, osudy i prácu, lebo si ctíme ľudí, ktorí prezentovali našu krajinu v domácom i zahraničnom prostredí, lebo si vážime ľudí, ktorí odborne a vedecky zhodnotili výsledky výskumnej práce a literárneho a kultúrno-spoločenského života slovenského národa a je nutné všetky tieto momenty pripomínať generáciám, aby vedeli na čo všetko môžu byť hrdí, na čo môžu nadviazať, ktorým smerom sa majú uberať a k akým príkladom vzhliadať.

S postojom úcty a hrdosti k osobnosti Ľudovíta Vladimíra Riznera sa stretávame aj v úvodných slovách zodpovedného redaktora vydania jeho monumentálneho diela *Bibliografia písomníctva slovenského Jaroslava Vlčka*, ktorý píše: „*S novým životom politickým a kultúrnym (hovoríme o 20. rokoch 20. storočia) totiž skoro sa počaly ozývať hlasy, že je príkazom praktickej potreby i národnej cti, aby Slováckovo životné dielo do rúk sa dostalo i obecnstvu slovenskému. Veľmi dôrazne požiadavku tú vyslovil bol medzi inými i Slovenský klub hneď v prvom, revolučnom, Národnom zhromaždení RČsl.*“ (teda aj na najvyšších fórach) „*aby každému, kto má záujem o duševný život minulosti národnej ... stala sa knihou prístupnou*“. Početné ohlasy na Riznerovo dielo, ktoré prichádzali do Matice slovenskej, ako vydavateľke jeho diela boli dôkazom „*že širšia naša obec čitateľská prejavila záujem o vec i uznala svoju národnú a kultúrnu povinnosť.*“ Bibliografia má niekoľko platných definícií a termín sa používa na Slovensku v troch významoch:

1. Bibliografia ako veda, ktorá skúma zákonitosti bibliografickej komunikácie a praxe, vytvára systém poznatkov o disciplínach teórie bibliografie, dejín bibliografie a riadenia bibliografie.
2. Bibliografia ako činnosť, ktorá je zameraná na získavanie, spracovanie, uchovávanie a sprístupňovanie bibliografických informácií.
3. Bibliografia ako výsledok bibliografickej činnosti.

Tieto definície sú pre väčšinu ľudí abstraktné a nevedia si predstaviť konkrétnu činnosť, preto je dôležité bibliografiu definovať s dôrazom na jej praktickú stránku. Slovo bibliografia malo v histórii niekoľko významov, v antickom Grécku malo význam vzťahujúci sa na písárske práce a prepisovanie kníh, v období humanizmu sa používanie tohto slova zmenilo na význam popisovať knihu. Ako prvý použil pomenovanie bibliografia vo význame súpis kníh v roku 1633 známy kardinál Mazarin v názve diela *Bibliographia politica*.

V 19. storočí sa spracovanie národnej literárnej produkcie vo vyspelých štátoch Európy presúva na bibliografické spoločnosti a knižnícké inštitúcie národné, alebo ešte kráľovské. Vznikali bibliografie vo Francúzsku (1811), Nemecku (1826), Holandsku (1833), Anglicku (1837), Maďarsku (1860) a v Čechách (1869) - nemôžeme nepripomenúť, že v Čechách práve v spolupráci s Ľudovítom Vladimírom Riznerom. A tu práve môžeme poukázať na jedinečnosť Riznerovho diela, ktorý napriek deficitu inštitucionalizácie bibliografickej činnosti dokázal vytvoriť dielo, ktoré sa v mnohých smeroch vyrovnalo bibliografickým dielam vyspelých krajín.

Viacerí odborníci hovoria o Riznerovi ako o zakladateľovi slovenskej bibliografie, avšak toto konštatovanie musíme poopraviť, a to pridaním prívlastku moderný – to znamená, že Riznera pokladáme za zakladateľa, otca modernej slovenskej bibliografie. Je to kvôli tomu, že dejiny bibliografie nezačali Riznerom, ale musíme sa vrátiť takmer tri storočia dozadu a začať rokom 1629 a spomenúť prvý súpis Martina Schödélia pod názvom *Notitia scriptorum rerum Hungaricarum* (Údaje o uhorských spisovateľoch).

Popredná slovenská odborníčka na dejiny bibliografie Katarína Ruttkayová v štúdiu Glosy k otázkam slovenskej bibliografie definuje sedem období vývoja bibliografie, ktoré čoskoro budeme môcť doplniť ôsmym, ktoré pracovne môžeme pomenovať aj digitálnym.

I. obdobie: 1629 – 1780 – počiatky uhorskej bibliografie. Sú to väčšie bio-bibliografické práce v latinskej reči od autorov z Horného Uhorska. Patrí sem Katalóg trnavskej kníhtlačiarne, diela Dávida Czwittingera, Michala Rotarides, Mateja Holka st., Andreja Schmala a Martina Laučeka.

II. obdobie: 1780 – 1845 – začiatky slovenskej národnej bibliografie. Prechodom medzi obdobiami je Pavol Valaský, Malohontská učená spoločnosť, Ladislav Bartolomeides, Ján Čaplovič – na druhej strane Anton Bernolák, Jur Ribay, Bohuslav Tablic a Pavol Jozef Šafárik, ktorý tvorí už prechod k ďalšiemu obdobiu.

III. obdobie: 1845 – 1875. Štúrovské a matičné obdobia. 1. augusta 1845 začínajú vychádzať štúrovské Slovenské národné noviny a vzápätí ich príloha Orol tatranský, ktorá prináša bibliografické rubriky slovenských knižných noviniek. Na tieto snahy nadväzujú Hurbanove Slovenské pohľady, naviac zavádzajú pravidelný Knihopis. Daniel Lichard mienil prinášať odbornú bibliografiu už v Novinách pre hospodárstvo, remeslo a domáci život v roku 1848 a potom v týchto úmysloch pokračuje vo viedenských Slovenských novinách a svojich kalendároch. Ďalší okruh bibliografických prác publikujú Katolícke noviny, Cyril a Method, Priateľ školy a literatúry atď. Tieto bibliografické tradície prechádzajú nerušene do obdobia matičného, keď Michal Chrástek v Letopise Matice slovenskej obnovuje Slovenský knihopis.

IV. obdobie: 1875 – 1908. Riznerovské obdobie. Zatvorenie Matice slovenskej a prenesenie bibliografických súpisov do iných literárnych a odborných časopisov. Prelomovým z hľadiska bibliografie je z roku 1876 pochádzajúci podrobný Riznerov plán retrospektívnej národnej bibliografie, Riznerova sústavná práca na bibliografii a rozširovanie registra bibliografických foriem a druhov. Bibliografie z pera Michala Chrásteka a Jozefa Kohutha sa publikujú v Literárnych listoch, Tovaryšstve a Katolíckych novinách.

V. obdobie: 1908 – 1918(7). Začiatky slovenskej socialistickej bibliografie, publikovanej v časopise Napred a Robotníckych novinách. I keď tieto bibliografie majú ráz kníhkupeckých

inzerátov, ich politický a propagačný význam je veľký. Pokračujú už za ČSR v Pravde chudoby a v ďalších periodikách komunistickej strany.

VI. obdobie: 1918 – (1922 –3) – 1945. Buržoázna bibliografia. V tomto období dominuje Bibliografický katalóg ČSR, Soupis československé literatury za léta 1901 – 1925 Karla Nosovského a Viléma Pražáka, odborná bibliografia najmä spoločenských vied. Po roku 1939 možno badať istú aktivizáciu v bibliografickej tvorbe na Slovensku, ktorá je zapríčinená zastavením evidovania slovenskej literatúry v Bibliografickom katalógu ČSR.

VII. obdobie: 1945 – dodnes. Súčasná bibliografia. Je charakterizovaná rozvinutím bibliografickej práce do šírky i do hĺbky. Spresnila sa registrácia súčasnej literatúry. Vznikajú najskôr bibliografické ústavy, potom oddelenia bibliografie v knižniciach. Zakladá sa bibliografická sekcia a jej orgán Bibliografický zborník. Rozvíja sa teória bibliografie a celá táto oblasť je systematicky organizovaná a koordinovane vedená z Matice slovenskej, neskôr zo Slovenskej národnej knižnice.

Vráťme sa však naspäť do riznerovského obdobia. Záznamy Rizner do svojej bibliografie začal zbierať v roku 1870 v Zemianskom Podhradí. Priebežne o svojej činnosti a čiastočné výsledky svojej práce publikoval najmä v českých a slovenských pedagogických časopisoch. Prvý plán tohto diela bol odlišný od jeho konečnej podoby. Cieľom však bolo zachytiť knižnú produkciu Slovákov a až neskôr sa dostal k rozpisaniu článkov z časopisov. Excerpoval ich úctyhodný počet 86 titulov. Tak napr. vo svojom denníku v zápise z 30. júla 1889 píše: *"Tohto roku mám 25 časopisov. Jedny predplácam, iné dostávam darom láskavosťou redakcií. (Sú ony nasledujúce)"* a vymenuje 25 titulov novín a časopisov s poznámkou ako sa k nim dostal. V zápise z 5. septembra 1895 zasa píše: *"Majúc všetky čísla tohtoročných časopisov vo veľkom neporiadku, dnes vtedy usporiadal som ich. Tohto roku čítam nasledujúce"* – a tu sa už nachádzajú skoro v dvojnásobnom množstve bolo to 44 titulov. Riznerovu neúnavnú činnosť vystihujú aj jeho vlastné slová, keď napríklad v liste Michalovi Kiššovi píše, že keď sa pominú domáce práce, nastáva práca pera. *„Ja píšem vždy, ustavične, nedokončím jedno, už desatoro začínam.“* Rizner na svojom diele pracoval bez verejnej podpory a aj napriek tomu vyvinul nadľudské úsilie pri získavaní biografických i bibliografických údajov. Literatúru si zaobstarával jednak formou korešpondencie a v prvom rade návštevami a prácou v Matičnej knižnici, okolitých školských knižniciach, Tranovského knižnici v Liptovskom Mikuláši, Lyceálnej knižnici v Bratislave, knižnici Muzeálnej spoločnosti. Veľakrát absolvoval okružné cesty po Slovensku a Čechách. Tiež pracoval v národnej a univerzitnej knižnici v Budapešti. Tieto cesty však často musel odkladať kvôli finančným problémom. Pomocou mu boli priatelia, spolupracovníci, ktorých sám napočítal 157, a ktorí mu pomáhali pri zostavovaní diela - požičiavali a darovali mu knihy, zasielali informácie o knihách. Výsledkom jeho dlhoročnej práce bol 3500 stránkový rukopis, ktorý obsahuje spolu aj s Mišianikovými a Ormisovými doplnkami okolo 80 tisíc monografických záznamov a 120 tisíc záznamov článkového rozpisu periodík. Prvé „pražské“ vydanie bibliografie z roku 1917, vyšlo v nízkom náklade a na Slovensko sa takmer nedostalo, slovenské vydanie z roku 1929 malo veľký ohlas.

Aj v súčasnosti je registrácia tlačovej produkcie základným predpokladom vedeckého výskumu slovenskej kultúrnej minulosti v národnom i medzinárodnom kontexte. Z tohto

základu vychádzajú aj výskumné úlohy slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie. Úlohy v nej riešené majú metodologické a heuristické východisko v Riznerovej Bibliografii písomníctva slovenského, najmä čo sa týka Riznerových pracovných postupov, excerpce pramennej literatúry, prieskumu a pasportizácie knižníc, popisu metódou de visu (s knihou v ruke), dopĺňovania chýbajúcich údajov a využívania sústredených záznamov pre tvorbu špecializovaných bibliografií. Celý slovenský národný bibliografický systém sa opiera práve o základy Riznerovej práce, má v nej komplexný systémový základ, z ktorého sa odvíjajú principiálne línie jej bývalého, dnešného i budúceho vývoja.

Prvým nasledovníkom a pokračovateľom Riznerovej práce bol Ján Mišianik, ktorý doplnil toto základné dielo svojho druhu, bez ktorého existencie by sme si vo viacerých prípadoch staršiu vedeckú prácu nevedeli predstaviť. Bolo pochopiteľné, že i pri jej rozsiahlosti bude potrebné Riznerovu prácu dopĺňať, a to najmä kvôli tomu, ako už bolo spomenuté, že na nej pracoval bez verejnej podpory, kedy nebolo ľudí, nebolo vhodných knižníc a ani materiálnych prostriedkov. Tieto okolnosti len zvyšujú hodnotu Riznerovho diela. Mišianik už mal k dispozícii širší diapazón katalógov, prác a súpisov s informáciami o cenných slovacikálnych dokumentoch. (1971). Doplnky a opravy k Riznerovmu dielu neskôr vydal aj Ján Vladimír Ormis (1972). Ormisove doplnky vychádzali od roku 1935, čiže hneď po dokončení posledného zväzku Riznerovej Bibliografie, ktorej bol sám autor redaktorom. Vychádzali vo viacerých slovenských periodikách, ktoré neskôr autor zozbieral, zredigoval a vydal knižne. Už v úvode práce Ormis píše, že len odkazuje na vychádzajúcu Bibliografiu kníh vydaných na Slovensku do roku 1700 od Jána Čaploviča, ktorá ďalej rozvinula Riznerov odkaz, a to v intenciách výskumu slovacikálnych tlačí raného typografického obdobia na Slovensku, a to 16. a 17. storočia.

V 80. rokoch 20. storočia výskum postúpil opäť ďalej a chronologicky sa postupovalo s tlačami 18. a 19. storočia. V súčasnosti už je k dispozícii tlačená i online verzia Bibliografie územne slovacikálnych tlačí 18. storočia, ktorá aj podľa slov autoriek je postavená na princípoch Riznerovej Bibliografie, ktorej cieľom, tak ako aj Riznerovým je registrovať, spracovať a sprístupňovať slovacikálne dokumenty, ktoré budú slúžiť nielen pre všestranný výskum v oblasti dejín knižnej kultúry, ale budú dokumentovať rozvoj a úroveň literatúry, umenia, vedy a techniky, ako aj rozvoj kníhtlačiarkej, vydavateľskej a kníhkupeckej činnosti na Slovensku a stanú sa dôležitým prameňom poznania a pochopenia dejín našej kultúry. Rovnaká filozofia sa uplatnila aj pri spracovaní dokumentov územne slovacikálnych tlačí 19. storočia a následne aj pri všetkých retrospektívnych bibliografiách, ktoré mapujú vydávanie územne slovacikálnych dokumentov do prvej polovice 20. storočia a následne aj tzv. súbežnej slovenskej národnej bibliografie, ktorá registruje dokumenty až do súčasnosti a sú dostupné v elektronickej forme. Keď napr. porovnáme metodologické postupy pri tvorbe Riznerovej Bibliografie a v Bibliografie tlačí 18. storočia môžeme konštatovať že v snahe o dosiahnutie čo najväčšej úplnosti registrácie do oboch bibliografií sa exerpovali všetky, v dobách ich tvorby dostupné pramene – katalógy knižníc na Slovensku a v zahraničí, knižnice ústavov, múzeí galérií archívov a ďalších ustanovizní, vydavateľské a kníhkupecké zoznamy a rozličné sekundárne pramene (u Riznera si toto všetko môžeme overiť napr. v jeho Denníku vydanom Slovenskou akadémiou vied v Bratislave v roku 1955), postupovalo sa metódou de visu, len v prípade nedostupnosti exemplára sa siahlo po sekundárnych prameňoch, štruktúra

bibliografického záznamu je identická – záhlavie, hlavný názov, podnázov, pôvodcovské údaje, vydanie, impresum, formát, bibliografická poznámka – sú rovnaké.

Pravdou však je, čo však prislúcha aj dobe a napredovaniu vo výskume, že v niektorých ohľadoch je už Riznerova práca prekonaná, ale kriticky sa musíme pozrieť aj na moment, ktorý sme ešte neprekonali a Riznerovu prácu neobohatili a nedoplnili, alebo len veľmi parciálne, a to výskum slovacikálnych dokumentov vydaných mimo územia Slovenska – tzv. jazykových, autorských a obsahových slovacík či patriotík. Doteraz Riznerova Bibliografia zostáva najkompletnejším archívom týchto dokumentov, čiže registruje ich v zatiaľ najväčšej úplnosti. Tento deficit by mal vykryť v súčasnosti sa rozbiehajúci výskumný projekt. Podobná situácia je aj v oblasti analytického článkového rozpisu, ktorý však dúfajme čoskoro nahradia a doplnia digitalizované verzie periodík staršieho obdobia.

V súčasnosti je Riznerova Bibliografia písomníctva slovenského dostupná už takmer pre každého, v digitalizovanej verzii na stránke www.dikda.eu (Digitálna knižnica a digitálny archív).